

SFÂNTUL
GRIGORIE DE NAZIANZ

CUVINTE
DE PACE

Traducere din limba greacă veche,
note introductive și de subsol:
prof. dr. Călin Popescu

editura
Σοφία

București

În timpul lucrului la această traducere, a trecut la Domnul tatăl meu, în care am recunoscut mereu caracterizările autorului pentru Sfântul Grigorie cel Bătrân – din Cuv. 6 și Cuv. 18. Memoriei lui luminoase îi dedic apariția acestei cărți, de realizarea căreia nu a fost străin.

De asemenea, le-o mai dedic Î.P.S. Calinic, arhiepiscopul Argeșului și Muscelului, și echipelor de colegi profesori ale Seminarelor Câmpulung și Curtea de Argeș, alături de care am putut păstra, în conexiune cu onoranta activitate zilnică, preocuparea pentru tălmăcirea patristică.

La realizarea acestei traduceri, am utilizat versiunile următoare:

Grégoire de Nazianze, *Discours 6-12* (Colecția *Sources Chrétiennes*, nr. 405), cu traducere și note Marie-Ange Calvet-Sebasti, Cerf, Paris, 1995.

Grégoire de Nazianze, *Discours 20-23* (Colecția *Sources Chrétiennes*, nr. 270), cu traducere și note Justin Mossay, în colaborare cu Guy Lafontaine, Cerf, Paris, 1980.

J.-P. Migne, *Patrologiæ Cursus Completus, Patrologiæ Græcæ Tomus XXXV (S Gregorius Nazianzenus)*, col. 721-752, 1131-1168, Paris, 1857.

Γρηγόριος ο Θεολόγος, *Εργα*, 1 (Colecția *Ελληνες Πατέρες της Εκκλησίας*, 18), cu traducere în neogreacă de Νικόλαος Αποστολάκη, *Πατερικά Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς»*, Θεσσαλονίκη, 1975.

St. Gregory of Nazianzus, *Select Orations*, traducere și note Martha Vinson, The Catholic University of America Press, Washington D.C, 2003.

Cuvântul 6

De pace, întâiul

La revenirea în unitate a monahilor.
[După tăcere; de față fiind și tatăl său¹]

Datarea discursului. Elemente de context

Schisma ce tulburase comunitatea creștină din Nazianz este amintită și în alte cuvântări ale Sfântului Grigorie. În Cuv. 18, cap. 18, el evocă momentul și cu ocazia morții tatălui său, Sfântul Grigorie cel Bătrân, în 374 – ceea ce vorbește despre gravitatea aceluși incident, ce fusese depășit deja de 10 ani. De asemenea, cazul e amintit în Cuv. 4, cap. 10, pe când schisma încă nu se încheiase, însă apăruseră totuși speranțe de rezolvare, într-un timp rezonabil – e ceea ce ușurează de altfel datarea evenimentelor, Cuv. 4 fiind scris în 364, imediat după moartea lui Iulian Apostatul (363).

În privința cauzelor ce au provocat tulburarea, se apelează la deducții și presupuneri, pe baza indiciilor, căci autorul evită, cu tact, să le menționeze explicit – una dintre condițiile împăcării fiind tocmai neanalizarea lor în public.

¹Completare ce apare doar în câteva versiuni manuscrise.

Cuv. 18 amintește de un „document” aflat la originea crizei, el fiind semnat de Grigorie-tatăl, atras, prin cuvinte înșelătoare, într-o anume comuniune cu ereticii, ceea ce a dus la reacția radicală a „părții mai râvnitoare” (cum sunt numiți acolo monahii), care s-a separat de comunitate. Sfântul Grigorie n-ar fi fost de față când tatăl său a făcut greșeala respectivă din ignoranță, căci se afla atunci (deși era de curând hirotonit preot), retras, împreună cu Sfântul Vasile, la comunitatea monahală a acestuia din Annisa (în Pont), de unde va reveni, pentru a restabili pacea eparhiei, în 364.

În privința documentului cu pricina, s-a afirmat de regulă (începând cu Tillemont) că era vorba de formula de credință semiariană a sinoadelor din Rimini și Constantinopol, convocate de împăratul Constanțiu în 359, respectiv 360. Definiția respectivă căuta să elimine certurile teologice prin renunțarea la termenul „necripturistic” de *substanță* sau *ființă* (*ousia/ὀυσία*) cu privire la Dumnezeu, și afirma doar că „Fiul este asemănător Tatălui în toate, precum spun și învață Scripturile”. Acest mod de abordare a lucrurilor, precum și impunerea pe linie oficială a acestui crez în imperiu au făcut atunci ca „toată lumea să descopere cu surprindere că este ariană”, cum spunea atunci Ieronim.

Marie-Ange Cavet-Sebasti susține însă altă variantă, împreună cu Bernardi (care arată, în *Prédications des Pères*, 103, că Grigorie cel Bătrân nu putea fi luat pe nepregătite de crezul de la Rimini-Constantinopol, având destulă vreme să se edifice în privința lui): ar fi

fost așadar vorba de altă formulă de credință, cea a Sinodului din octombrie 363 din Antiohia, ortodoxă în intenție, dar care introducea, printr-o exprimare vagă, și semiarianismul (termenul *deofiniță* fiind asimilat cu expresia *asemănător în ființă*) – pe lista de semnături ar fi apărut chiar și numele cunoscutului arian Acachie de Cezareea. Formula cu pricina ar fi fost înmănată împăratului Iovian, care, în drum spre Constantinopol, trecând prin Nazianz, la sfârșitul lui noiembrie sau începutul lui decembrie 363, i-ar fi impus-o și bătrânului de 88 de ani (al cărui fiu, Chesarie, tocmai revenise la curtea imperială și probabil îl însoțea pe împărat).

Totuși, cum observă N. McLynn (*Gregory the Peacemaker, Kyoyo-Ronso*, nr. 101/1996), schisma din Nazianz trebuie să fi existat înainte de domnia lui Iovian, căci în Cuv. 4, cap. 10, Sfântul Grigorie deplângea continuarea ei chiar și cu ocazia morții lui Iulian. De asemenea, o schismă atât de serioasă nu se putea baza pe simple neînțelegeri subtile, privind un sinod îndepărtat – și nici nu e sigur că pe lista lui de semnături era Acachie ereticul, și nu alt Acachie necunoscut (fiind chiar la coadă). În consecință, oricât ne-ar conveni să-l scuzăm pe Grigorie Bătrânul, documentul semnat a fost probabil tot cel din 360, care promova oficial semiarianismul, iar semnarea trebuie să fi avut loc nu după mult timp, și, din câte reiese din texte, nici n-ar fi fost retractată formal.

În apărarea bătrânului se pot invoca însă alte elemente. În primul rând, Sfântul Grigorie, abordând di-

rect, în Cuv. 21, cap. 22-24, chestiunea crezului semiarian cu pricina, arată că fusese frecvent semnat din neștiință, pentru momelile strecurate abil în textul lui (și Cuv. 6, cap. 10 sugerează că tatăl lui n-a fost o victimă singulară). În al doilea rând, cum mai arată McLynn, conceptul de „ortodoxie” era în epocă mult mai subțire și mai fluid decât se vede astăzi, dar, pe de altă parte, supraviețuirea și legitimarea episcopilor erau determinate de recunoașterile reciproce cu diverși colegi. Nazianzul fiind stație de poștă, Grigorie cel Bătrân era expus la întâlnirea cu tot soiul de prelați, care își aveau agendele proprii și le promovau cu impetuozitate. Un astfel de oaspete, eventual și vecin, i-ar fi putut impune deci personal crezul imperial, cum se proceda în multe alte locuri. Schisma a fost ulterior declanșată de o altă vizită, a unui oponent al formulei respective, și care, după ce l-ar fi învinovățit direct pe bătrân, a lansat cu nonșalanță semnalul rezistenței împotriva episcopului eretic. Era o practică nefastă a vremii, ca episcopi în trecere să-și impună ideile și prin hirotoniri intempestive, producând haos – odată cu apariția unor preoți în rândurile dizidenților, schisma se perpetua de la sine.

Astfel de lucruri se întâmplau pretutindeni, mai ales în urma vizitelor episcopilor din Occident – o schismă creată după același tipar s-a petrecut și la Cezareea (tot pe motivul crezului semiarian din 360), și a durat chiar mai mult; iar cazul cel mai flagrant a fost chiar schisma din Antiohia, consacrată prin intervenția imprudentă a episcopului Lucifer din Cagliari.

Ce se desprinde însă de aici este că schisma din Nazianz n-a fost nici ea chiar scurtă: a durat mai degrabă ani decât luni. Doar că diviziunile fiind atunci atât de răspândite, nu erau resimțite acut, iar comunitățile își continuau viața adaptându-se la ele. McLynn crede că ea exista deja la momentul hirotoniei ca preot a Sfântului Grigorie, doar că pe atunci el a decis să o ignore, provizoriu (cum și Hrisostom a ignorat schisma din Antiohia, la propria hirotonie, și a combătut-o ulterior), dar McGuckin crede că ea a survenit după scurtă vreme. Retragera tânărilor Grigorie la Annisa putea fi ori o cauză suplimentară a declanșării ei, ori un efect al eșecului inițial de mediere a noului preot. Pe atunci, și Sfântul Vasile se afla în retragere, din cauza neînțelegerilor cu episcopul său, Eusebiu.

Unul dintre pasajele mult discutate ale Cuvântului de față îl reprezintă cap. 9, care face o referire neașteptată la Sfântul Vasile – la revenirea și promovarea sa în cler, dorită și anticipată. Sfântului Vasile nu i se dă numele, iar Calvet-Sebasti se întreabă chiar dacă nu cumva autorul se descrie pe sine însuși, dar limbajul atât de laudativ, în gura Sfântului Grigorie, face personajul respectiv inconfundabil. Probabil, cum spune Bernardi, el a fost folosit în efortul de mediere, de către prietenul său – deși în acel moment, Sfântul Grigorie, și mai ales Grigorie-tatăl, erau cei în măsură să-l reabiliteze pe Sfântul Vasile. McLynn vede o explicație mai realistă: Sfântul Grigorie alege să se refere, în mod neașteptat, la marele său prieten, pur și